

ПОДАТКОВІ СТИМУЛЯТОРИ ДИВІДЕНДНОЇ ПОЛІТИКИ КОРПОРАТИВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Етимологічний аналіз категорії «дивідендна політика» вказує на те, що в найзагальнішому розумінні вона означає мистецтво управління дивідендними виплатами (від давньогрецького «polis» – місто-держава та похідного «politike» – мистецтво управляти) та розглядається як складова корпоративної політики управління прибутком. При цьому класичні концепції такого управління представлені теоріями Міллера-Модільяні, Гордона-Літнера, сигнальною, теорією «клієнтури» та податкової диференціації (Літценбергера-Рамасвамі). Не вдаючись до їх характеристики, зазначимо, що спільною рисою цих теорій є цільова орієнтація (оптимізація пропорцій між споживанням та тезаврацією прибутку з метою максимізації ринкової вартості підприємства), попри це кожна з них передбачає варіативність рішень щодо прийомів та способів її досягнення. Наслідки останнього, важливе місце з-поміж яких займають податкові, чинитимуть суттєвий вплив на фінансово-майновий стан як платників, так і отримувачів дивідендів, що в кінцевому рахунку зумовлює вкрай обережний підхід до реалізації дивідендної політики та стримує інвестування у вітчизняні підприємства.

Грунтовні дослідження дивідендної політики, що мають концептуальне значення для її розробки, переважно представлені працями зарубіжних вчених, яким належить авторство теорій, зазначених вище. Останні тематичні дослідження податкових наслідків дивідендної політики представлені роботами О.Д. Данілова та Д.М. Серебрянського [1], О. Кисельової [2], А. Солтана [3]. Вони концентруються на практичних аспектах оподаткування дивідендів та, за винятком [1], носять характер роз'яснень норм податкового законодавства.

Метою нашої публікації є аналіз впливу чинної системи оподаткування на дивіденду політику вітчизняних підприємств, націлений на виявлення податкових стимуляторів, які можуть бути активізовані внаслідок вдосконалення останньої.

Безпосередньо на врахуванні впливу системи оподаткування на дивідендну політику корпоративного підприємства базується – з-поміж перелічених – теорія податкової диференціації, хоча податковий чинник присутній в кожній з них. Відповідно до основного постулату теорії податкової диференціації дивідендна політика корпоративного підприємства моделюється, виходячи з різниці між ставками оподаткування дивідендів та курсового приросту вартості корпоративних прав. Вважається, вища ставка оподаткування дивідендів порівняно із ставкою оподаткування приросту капіталу стимулює власників акцій до ухвалення дивідендної політики, спрямованої на мінімізацію дивідендних виплат.

Схоже, що саме таким принципом керуються власники вітчизняних підприємств. Так, за офіційними звітами Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку (далі – ДКЦПФР) в Україні частка акціонерних товариств, що провадять дивідендні виплати за період 2004-2006 рр. не перевищувала 12,74% від загальної кількості, при цьому на відповідні цілі ними спрямовувалося не більше 21,12% чистого прибутку (табл. 1). Проте в даному випадку ігнорується той факт, що дозволити реалізувати таку дивідендну політику можуть тільки ті підприємства, учасники яких мають стабільно високий рівень доходу.

Таблиця 1

Динаміка дивідендної активності акціонерних товариств України за даними ДКЦПФР
(без урахування банків та СМП)

Показник	31.12.2004р.			31.12.2005р.			31.12.2006р.		
	ВАТ	ЗАТ	Всього	ВАТ	ЗАТ	Всього	ВАТ	ЗАТ	Всього
Кількість АТ, шт.	6009	3326	9335	5526	3175	8701	4772	2991	7763
Частка АТ, що провадять дивідендні виплати, %	10,07	12,45	10,92	11,85	14,17	12,70	12,47	13,17	12,74
Чистий прибуток підприємств, млрд. грн.	18,23	11,13	29,36	20,08	11,34	31,42	23,90	13,46	37,36
Частка прибутку, спрямованого на дивіденди, %	8,17	3,50	6,40	25,65	6,17	18,62	25,10	14,04	21,12

З одного боку, система оподаткування дивідендів сприяє їх рекапіталізації (рекапіталізовані дивіденди за умови незмінності пропорцій учасників у структурі власного капіталу не оподатковуються), але з іншого – повна відмова від дивідендів слабо узгоджується з інтересами міноритарних акціонерів, серед яких близько 15 млн. громадян України. Більше того, сучасний етап розвитку фондового ринку ставить під великий сумнів імовірність отримання доходів від курсового приросту. Дослідження свідчать, що пріоритетним завданням кожного підприємства в сучасних умовах господарювання є досягнення та утримання необхідної норми прибутку: новостворені підприємства можуть взагалі не виплачувати дивіденди протягом перших років, проте після досягнення запланованого рівня прибутковості в світі від 25 до 40% прибутку спрямовується на виплату дивідендів [4, с.147].

Чинна система оподаткування дивідендів в Україні базується головним чином на вимогах Законів «Про оподаткування прибутку підприємств» №283/97-ВР від 22.05.1997 р. (в частині юридичних осіб-учасників) та «Про оподаткування доходів фізичних осіб» №889-IV від 22.05.2003р. (щодо фізичних осіб-учасників). За своїми характеристиками вона не відповідає жодній з відомих систем оподаткування:

- класична система характеризується подвійним оподаткуванням дивідендів у платників та одержувачів, а вибірковий підхід до оподаткування одержувачів, притаманний українській системі, унеможливує їх ототожнення;

- від повністю інтегрованої системи вона відрізняється тим, що як на рівні акціонерного товариства (як джерела виплати), так і на рівні акціонерів відсутнє звільнення від оподаткування. Щоправда, її можна назвати такою відносно оподаткування дивідендів, нарахованих на користь юридичних осіб-учасників, оскільки дивіденди, отримані від об'єктів інвестування не включаються до складу валового доходу таких інвесторів;

- відмінністю від імпутиційної системи є те, що в Україні ні об'єкт інвестування, ні інвестор не наділені правом зменшувати власні податкові зобов'язання на суму податку, сплаченого у протилежного суб'єкта виплат;

- особливістю шедулярної системи є виділення дивідендів в окреме джерело доходів та їх оподаткування за спеціальною ставкою, що не передбачене правовим полем України.

Розглянемо специфіку вітчизняної податкової практики щодо дивідендів. Дивідендні виплати в Україні формують джерело оподаткування як в самого платника, так і в їх одержувача. Відповідно до Закону №283/97-ВР платник дивідендів (акціонерне товариство) зобов'язане нарахувати та сплатити до бюджету авансовий платіж з податку на прибуток, нарахований за базовою ставкою оподаткування (25%). Розмір авансового платежу залежить від суми оголошених дивідендів, причому він не зменшує суми нарахованих дивідендів, проте зараховується у зменшення податкових зобов'язань з податку на прибуток платника у наступних періодах. На нашу думку, це один з головних дестимуляторів дивідендної політики в Україні, що пояснюється рядом причин. По-перше, незалежно від форми виплати дивідендів (грошової чи безгрошової) авансовий платіж відволікає з обороту грошові кошти тимчасово або назавжди (у разі збиткової роботи підприємства в наступних періодах повертається не грошима, а лише зараховується у збільшення від'ємного значення податкових зобов'язань) та погіршує ліквідність платника дивідендів. По-друге, якщо платник перебуває на спрощеній системі оподаткування, він не звільняється від авансового платежу з податку, платником якого він не є, а також не має права на зарахування платежу у зменшення податкових зобов'язань з єдиного податку, платником якого він виступає. Дещо нівелює абсурдність авансового платежу СМП право зараховувати його у зменшення зобов'язань з пенсійного забезпечення, на яке спрямовується 42% єдиного податку, закріплене Листом Пенсійного фонду №16442/03-30 від 15.10.2007р. По-третє, трудомісткість розрахунку значно ускладнюється з урахуванням диференціації підходів до визначення бази нарахування авансового платежу (табл. 2).

Таблиця 2

Порядок нарахування авансового платежу з податку на прибуток

Одержувачі дивідендів	Форма дивідендів		
	Виплата	Реінвестування	
		Часткове	Повне
Власники простих акцій	+	±	–
Власники привілейованих акцій, в т.ч.:			
- фізичні особи		–	
- юридичні особи	+	±	–
Інститути спільного інвестування		–	

Примітка:

«+» – авансовий платіж справляється на загальних підставах;

«-» – авансовий платіж не справляється;

«±» – авансовий платіж справляється, якщо має місце зміна часток учасників в статутному капіталі платника або із частини дивідендів, які виплачуються акціонерам

Таким чином, ми схилиємося до висновку про необхідність відміни авансового платежу з податку на прибуток, як такого, що дискримінує корпоративну форму власності.

Далі порівняємо власне оподаткування дивідендів. Загальні правила такі:

- в частині дивідендів, нарахованих на користь фізичних осіб (резидентів та нерезидентів), відповідно до Закону №889-IV платник виконує функцію податкового агента щодо утримання податку на доходи фізичних осіб за базовою ставкою 15%. Причому дивіденди власникам привілейованих акцій з метою оподаткування прирівнюються до заробітної плати щодо оподаткування податком з доходів фізичних осіб із наступним їх включенням до валових витрат платника дивідендів;

- дивіденди юридичним особам-нерезидентам обкладаються податком на репатріацію доходів за ставкою 15%, яка утримується із суми нарахованих дивідендів. Це правило не діє у випадку наявності міжнародного договору про уникнення подвійного оподаткування;

- дивіденди, нараховані на користь юридичних осіб-резидентів, не оподатковуються, якщо їх платником сплачено авансовий платіж з податку на прибуток;

- реінвестовані дивіденди, які не змінюють пропорцій учасників у статутному капіталі, не оподатковуються.

Аналіз викладених правил вказує на наявність ряду парадоксів, які не стимулюють зацікавленість в ефективній дивідендній політиці. Так, особливий статус дивідендів за привілейованими акціями, власниками яких є фізичні особи, є не виправданим: доходи від власності є різновидом пасивних доходів, тоді як заробітна плата є активним трудовим доходом та не може підпадати під сферу дії Закону №283/97-ВР (він регулює оподаткування юридичних осіб). Не зрозумілою є логіка законотворців, які надали привілейованого статусу юридичним особам-резидентам порівняно з іншими групами інвесторів. Це порушує нейтральність щодо одержувача дивідендів. За економічним змістом дивіденди є звичайним вилученням капіталу власниками підприємства, тоді на якій підставі до нього застосовуються особливі податкові правила? Більше того, підхід до оподаткування інвестиційного прибутку внаслідок вилучення капіталу при виході з акціонерного товариства (з причин, що не пов'язані з ліквідацією товариства) за вимогами обох законів №283/97-ВР і №889-IV є в принципі однаковим. База оподаткування визначається як позитивна різниця між доходом, отриманим платником податку від продажу акцій, та витратами, понесеними при їх придбанні (за винятком операцій з відчуження акцій, отриманих в ході сертифікатної приватизації, які не оподатковуються). До неї застосовуються базові ставки оподаткування (відповідно 25 та 15%).

Повне звільнення (за інших рівних умов) від оподаткування реінвестованих дивідендів покликане стимулювати капіталовкладення в підприємство, на протигагу вилученню капіталу його власниками, яке оподатковується на загальних підставах. На нашу думку, такий підхід є безальтернативним та вимагає перегляду: з метою стимулюючої функції оподаткування достатньо диференціювати ставки оподаткування дивідендів залежно від цілей інвестування. Останні, як правило, добре узгоджуються з терміном утримання акцій їх власниками. Пропонується впровадити регресивну систему оподаткування дивідендів, за якої ставка податку на дивіденди зменшуватиметься із зростанням строку утримання акцій. Таким чином, дивідендні доходи за акціями, придбаними в спекулятивних цілях, будуть оподатковуватися за найвищими ставками (табл. 3).

Таблиця 3

Диференціація ставок оподаткування дивідендів при регресивній системі

Термін утримання інвестицій	Ставка податку, %	
	Податок на прибуток юридичних осіб	Податок на доходи фізичних осіб
Від 1 до 3 років	25	15
Від 3 до 7 років	20	13
Від 7 до 15 років	10	10
Більше 15 років	5	5

Єдиний підхід до оподаткування дивідендів незалежно від резидентності значно спростить процедуру нарахування податків та стане передумовою довгострокового інвестування.

Не можливо оминати увагою той факт, що вітчизняна система є найбільш близькою до класичної та переважно передбачає дестимулююче повійне оподаткування дивідендів. Підтвердженням цього виступає концепція власного капіталу, за якою акціонерне товариство є власністю його акціонерів, які формують власний капітал та приймають на себе усі ризики, пов'язані з діяльністю створеного ними суб'єкта господарювання. Тобто оподаткування прибутку (включно з тією його частиною, що спрямовується на виплату дивідендів), на рівні акціонерного товариства рівносильне оподаткуванню доходів власників та здійснюється повторно при їх виплаті.

Ще в 2002р. Групою фіскального аналізу при Комітеті Верховної ради України з питань бюджету в Бюджетному і податковому огляді за III квартал 2002 р. оприлюднювалася критика пропозицій, які впроваджували подвійне оподаткування, проте вже 24.12.2002 р. вони все-таки були закріплені Законом «Про внесення змін до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» №349-IV відносно фізичних осіб-учасників. Сьогодні така ж практика існує лише в США та Росії. Цей недолік може бути усунутий внаслідок одностороннього оподаткування дивідендів у платників чи одержувачів. Ми підтримуємо пропозиції ряду вітчизняних науковців [1, с.42] щодо доцільності справляння податку на дивіденди саме з акціонерів. Аргументами на користь такої позиції є пасивність доходів від власності та узгодженість з концепцією росту (пріоритетність фінансування проектів розвитку).

Послідовне впровадження викладених пропозицій спроможне усунути хоч і не всі, проте найбільш різючі парадокси вітчизняної системи оподаткування дивідендів. Відповідні перетворення здатні стимулювати сучасні акціонерні товариства до розробки продуманої дивідендної політики, як важливого інструменту залучення інвестиційного капіталу. Подальшого дослідження вимагають механізми диференціації одержувачів дивідендів в межах регресивної системи оподаткування та адміністрування податку на дивіденди.

Література

1. Данілов О.Д., Серебрянський Д.М. Механізм оподаткування дивідендів: корпоративний аспект.// Фінанси України. – 2006. – С.35-43.
2. Кисельова О. Механізм оподаткування дивідендів.// Бухгалтерський облік і аудит. – 2008. – №1. – С.26-40.
3. Солтан А. Дивіденди-2008: головні питання.// Все про бухгалтерський облік. – 2008. – №34. – С.6-14.
4. Фишер Ф.А. Обыкновенные акции и необыкновенные доходы и другие работы/ Пер. с англ. – М.: Альпина Паблишер, 2003. – 384 с.